

103462

K I R K E S T R I D E N

A V

ADVOKAT ERLING UELAND

Privat trykk og distribusjon på forfatterens eget ansvar.

Stavanger i mai 1975.

K i r k e s t r i d e n .

Kirkestriden under krigen var avgjørende for vurderingen av, for oppdrag og omfang av landssvikoppgjøret.

Spørsmålet som bør reises her er hvem som hadde skylden for at striden ble som den ble.

N.S.' standpunkt til religionen framgikk av programmet. Religionen skulle vernes. Quisling sa det ofte: " Vi fører en politisk, ikke noen religiøs kamp."

Men det ble en kirkestrid der troen kom i forgrunnen.

Kirkestriden var en politisk strid. Hvem skulle ha den politiske ledelse ? Det var ikke spørsmål om inngrep i forkynnelsen fra N.S.' side. N.S. hevdet setningen: Gi Gud hva Guds er, gi Keiseren hva Keiserens er. Men når striden ble religiøs, var det fordi det passet kirken.

Førerne for de to fylkinger som sto mot hverandre var Schancke og biskop Berggrav.

Hvem var Schancke ? Han var professor og vitenskapsmann. Han var ikke noen personlig ærgjerrig mann, men var for medlemskap i N.S. Han ble politiker i 1940 fordi han trodde landet var best tjent med N.S. styre. Han ble kirkeminister under Quisling og gikk helt og fullt inn for N.S.' program. Han ville at Kirken skulle fortsette som statskirke. Under krigen, da N.S. representerte statsmakten, måtte den derfor bli ledet av N.S. Men religionen og den frie religionsutøvelse ville han beholde.

I politikken mente han at fellesnyttens framfor egennyttens var det programmet som der var framtid i. Han arbeidet under hele krigen i Quislings ånd, men Høyesterett fant ikke bevis for at det var noen ondsinnet ånd som drev ham.

Hvem var så biskop Berggrav ? Han var bisp i Oslo. Jeg skal ikke forsøke å gi noen generell karakteristik av ham, men vil belyse hans person og standpunkt ved å fortelle om noen av hans handlinger:

Slik skriver lord Strabolgi, kjent engelsk marineoffiser, politiker og forfatter om Berggrav i 1940 i sin bok "Narvik and after".

" Biskop Berggrav, Oslo-bispen, hadde preket doktrinen om ikkemotstand i årevis og særlig etter september 1939. Da tyskerne med dyktighet og svik sikret seg taket på Oslo, følte denne geistlige at det var hans plikt å kringkaste en appel til sine landsmenn om å godta situasjonen som den var og legge ned våpnene."

Straks etter invasjonen samledes frivillige i Nordmarka for å slåss mot tyskerne. Etter folkeretten var det en lovlig krigsførsel disse ville drive, men Berggrav fikk tysk tillatelse og tysk roper og vakt og gikk opp til Nordmarka og fortalte ungdommene at de drev en folkerettsstridig kamp.

Det ble den gang, i 1940, et personlig spørsmål for folk om det å melde seg inn i N.S. var i orden. Mange, også prester, var i tvil om det var straffbart eller om det var moralsk forkastelig å melde seg inn i partiet. De spurte Berggrav om råd. Den 3.10.1940 svarte Berggrav ved et rundskriv som gikk over hele landet: " Det har vært engstelse ved spørsmålet om å melde seg inn i N.S. Enhver må følge sin overbevisning (samvittighet) ".

Hva ligger i dette ?

Prestene er uvisse. De kjenner ikke N.S. De vet ikke hva partiet står for religiøst. Går det inn for kristendommen eller Asatroen som enkelte hevdet ? Hvorledes er partiets stilling til de almindelige lover ? Er partiet lovlig ?

Dette er de spørsmål som de ville ha en autoritets uttalelse om.

Hva var svaret ? Det var en fornærmelse. Prestene, folkets lærere, blir minnet om at de i dette spørsmål skal være hederlige (- som om det var en unntagelse at de tok hederlige standpunkt).

Men spørsmålet om hva de støttet, djevelen eller Vårherre, retten eller uretten, ved å gå inn i N.S. svarte ikke Berggrav på.

Etter krigen talte han om at han måtte tale med 2 tunger.

Hvor mange "landsforrædere" ble skapt av disse tunger ?

I et rundskriv sommeren i 1940 sier regjeringsadvokat Kristen Johanssen: " Videre følger det av Haagerkonvensjonen art. 43 og 45 at okkupasjonsmakten har den administrative myndighet som normalt tilkommer landets regjering. " Berggrav roste da regjeringsadvokaten for denne klare tale.

Dette var vel heller ikke så underlig, for 25.6.1940 holdt Nygårdsvold en radiotale fra London om stillingen før regjeringen flyktet fra landet:

" Det sto ingen annen veg åpen enn å legge ned våpnene og hjemsende våre tapre offiserer og soldater. Norge er beseiret."

Men Berggrav sier i " Folkedommen over N.S. " Alle forsto at Norge var i krig også etter at regjeringen hadde gitt seg.

23.10.1940 hadde Berggrav i en rekke aviser en artikkel med overskrift : " Lov og rett i Norge nå." Han spurte der om lover gitt av regjeringen i London var gyldige ? Svaret var nei. Nordmenn hadde ingen lydighetsplikt overfor Londonregjeringen.

Dybwad Brochmann fikk etter krigen 3 ½ års fengsel for å ha skrevet noe liknende på samme tid.

Under Riksrådsforhandlingene var Berggrav særdeles aktiv, og han framsatte da følgende forslag:

" Da det er det norske folks ønske snarest å få gjenopprettet fred og et godt forhold til Tyskland og da det ikke her i landet i øyeblikket finnes noe organ til å avslutte en slik overenskomst, blir Stortinget straks å sammenkalle for å erklære:

1. Den fullmakt som ble gitt regjeringen Nygårdsvold på møte 9. april til å gjøre alt som var påkrevd for landet, blir erklært uvirksom fra den da da Regjeringen sammen med Kongen forlot landet.
2. At regjeringen Nygårdsvold ikke lenger har Stortingets tillit, og i samsvar med det ikke lenger kan godtas som regjering.
3. Da kongemakten er ute av funksjon og dens endelige skjebne vil bli et av de punkter som blir avgjort ved freden, oppnevner Stortinget et norsk Riksråd med fullmakt til å avslutte fred og som inntil fredsavslutning overtar kongemaktens funksjoner. "

Berggrav ble på dette tidspunkt sterkt angrepet i radio fra London, og lord Strabolgi skrev i " Narvik and after "
" ----- Major Quisling, det betydeligste medlem av femte kolonne i Oslo med unntagelse av biskop Berggrav."

Dette var Berggrav i 1940.

Høsten 1940 begynte striden mellom N.S. og de gamle politikerne å tilspisse seg.

N.S. hevdet at de etter folkeretten hadde rett til å styre i Norge. Makten hadde de fått av tyskerne.

Berggrav var trolig - se foran - enig i dette da.

Men vi har jo en statsstyrt kirke og etter Grl. § 16 er det Kongen som er den øverste myndighet over den. Han ordner alt med den offentlige kirke og gudstjeneste, alle møter og forsamlinger om religionssaker og har tilsyn med religionens offentlige lærere.

N.S. styret hevdet at denne makt hadde gått over til dem. Derimot hevdet det også at det ikke hadde noen rett til å blande seg bort i den frie religionsutøvelse og at det aldri gjorde det. Men predikantene måtte ikke blande politikk i sin forkynnelse.

Men kirken, d.v.s. Berggrav, ville ikke spille annen violin i forholdet til N.S.

I Guds navn tok han opp en politisk strid om makten i kirken. Hvem som var sjef, Schancke eller Berggrav, var stridens kjerne.

Berggrav sier: " Vi som tok en annen stilling hadde også overveiet spørsmålet. Vi hadde overveiet det på kristelig grunn."

Som paven i middelalderen lyste gjenstridige fyrster i bann, ville Berggrav sette Quisling og hans tilhengere utenfor samfundet. Kampen gjaldt verdslig makt.

Denne strid var N.S. nødt til å tape. For her brukte kirken troen på Gud som våpen.

Overfor dette nyttet ikke N.S.påstanden om at vi har en statskirke som bispene er underlagt.

N.S. var en fare for troslivet. Hver handling av kirke-
ministeren ble tolket som gudsbespottelse.

En hviskekampanje ble satt i verk. Den gikk ut over både
partiet og det enkelte medlem.

Parolen var at en skulle møte sine landsmenn med " Stum
forakt og iskoldt hat."

Til slutt fant kirken et påskudd til brudd.

Historien var følgende:

Domprost Fjeldbu ved Nidaro domkirke skulle holde sin sed-
vanlige høymessegudstjeneste 1.2.1942.

N.S. skulle ha et stevne i Trondheim den dag, og ønsket
en gudstjeneste i domkirken ved en N.S. sokneprest.
Schancke ga Blessing Dahle rett til å bruke kirken i stedet
for Fjeldbu.

Denne ble fornærmet og averterte i avisene at han ville
holde høymesse klokka 14⁰⁰.

Dette anså N.S. som en politisk demonstrasjon som hadde
til formål å demonstrere sin forakt for N.S.

I tilknytning til gudstjenesten kom det derfor til små epi-
soder mellom politiet og publikum som var møtt fram utenfor
kirken.

Dette ble framstillet slik at N.S. hadde brukt politiet
til å hindre Guds saks fremme.

Berggrav brukte det som påskudd til å sørge for at bispene
la ned embetene.

Krog og studer statistikken over vår utførsel til Tyskland under krigen .)

De arbeidet for Tyskland, vi for Norge.

Vårt mål var å føre Norge gjennom krigen og legge grunnlaget for ett fritt Norge.

Scharffenberg sa: " Tyskerne hadde mer skade enn gagn av N.S. -----"

Men: Hvem ble rike på Norsk-Tysk handelskammer som formidlergjerning ?

Side 9: " Ingen var i tvil om at Norge var i krig."

Svar: På tross av at juristene av 1945 har lagt til grunn denne guddommelige åpenbaring, mente Berggrav noe annet i 1940. Da var krigen slutt, sa han. Når talte han sant ?

Etter krigen ble nedsatt en komité som fikk navnet Undersøkelseskommisjonen av 1945.

Den slo fast at det var den almindelige mening i Norge at krigen sluttet 7.6.1940.

Men Berggrav fastslår at alle N.S. medlemmer visste det motsatte av det som var den almindelige mening, inkludert hans egen. De visste at krigen fortsatte og derfor - bare derfor - kunne de gjøres rettsløse.

Berggrav garanterte.

Side 10: " Hele N.S. var en blodig sammensvergelse. Den levde på trusler og vold. Den slo ned og drepte."

Svar: Berggrav forveksler N.S. med hjemmefronten.

Quisling sa i sin sak: " Jeg hadde mange fiender. Jeg hevnet meg ikke på en av dem."

N.S. forsøkte å styre så fredelig som mulig. De forsøkte å hindre blodsutgytelse og fremme ro og orden.

Det samme kan ikke sies om heimefronten. Vi kjenner navnene på over 50 som ble myrdet fra bakhold. Vi vet om voldtekt og ran. Gjerningsmennene skrøt av at de handlet uavhengig av regjeringen i London.

Ingen av disse ville Berggrav straffe.

Dagbladet skrev den 4.3.1948 om ofrene:

" Enkelte ble myrdet ved misforståelse, andre for treningens skyld, andre fordi de visste for meget, noen som var tilfeldig til stede."

Side 16 i " Folkedommen":

Her omtales gisselskytingen i Trondheim der 10 nordmenn ble drept.

" Det var hele partiet og frem for alt dets ledende menn som her tok blod på rullebladet" sier Berggrav. " Grunnskylden var den partimessige avtale om blindt myrderi av uskyldige, i sammensvergelsens interesse. "

Hva var sannheten ?

N.S. som parti hadde ingenting med gisselskytingen å gjøre. Da Quisling fikk rede på skytingen, klaget han tvertimot til Hitler som ga beskjed til Terboven at slikt ikke måtte forekomme i fremtiden.

Det er trolig at dermed ble hindret liknende ugjerninger senere i krigen. Hadde Terboven ikke blitt bremset av Quisling,

var det kanskje blitt lo ganger så mange skutte gisler under krigen.

For fullstendighets skyld tilføyes at tyskerne spurte en N.S. mann til råds under forberdelsen til gissel-skytingen. Dette kunne ikke partiet noe for.

Men de store ulykker som hendte i Norge under krigen, hadde N.S. ansvaret for dem ?

Eller hvem hadde skylden ?

Når vi skal dømme, må vi også ta folkeretten med i bildet.

Quisling sa i retten som nevnt : " Jeg hadde før krigen mange fiender. Men jeg hevnet meg under krigen ikke på en eneste."

Kan det motbevises ? Det er ikke gjort.

De store enkeltkatastrofer som rammet det norske folk under krigen hadde disse kjennetegn :

De var utført av tyskerne som represalier for handlinger utført av nordmenn. Disse norske handlinger var i strid med folkeretten. De var også i strid med regjeringens ordre fordi den visste at represalier ville komme.

De tyske represalier var ikke i strid med folkeretten, selv om de nå og da syntes altfor hårde. De allierte fant det å være i samsvar med folkeretten at de under invasjonen på fastlandet i 1944-45 skjøt 10-50 uskyldige mennesker for hver alliert soldat som ble drept av franktirører.

Var de mildere ?

Konklusjon: Den hårdhendte behandling Gestapo ga nordmenn under krigen var framprovosert av kommunister og heimefront

som ofte handlet i strid med folkeretten.

La oss se på noen av enkelttilfellene.

Hansteen og Wickstrøm ble skutt på grunn av melkestreiken.

Under krig er streik en fare for krigsførselen. Ingen okkupasjonsmakt ville finne seg i den slags.

Telavågforfølgelsen skyldtes at stedet var en åpen mellomstasjon for Englandsfart.

Aulabrannen var ansvarsløst påsatt av norske heimefrontfolk.

Det var voksne barns lek med fyrstikker.

Majavatnaffæren var en hensiktsløs og meningsløs provokasjon.

I alle tilfeller ble skadevirkningene forminsket ved N.S.folkernes arbeide.

Folkedommen side 15: " N.S. hadde svoret blind lydighet til Quisling. De hadde gått god for alt han måtte befale og hadde samtykket i å være medansvarlig."

Svar: Også dette er under landsvikoppgjøret betraktet og brukt som en guddommelig åpenbaring. Men påstanden er usann. N.S. folkene hadde ikke svoret lydighet til Quisling. De hadde lovet å være lojale overfor det styret de hadde valgt. Den slags er ikke uvanlig - også i et demokratisk samfunn.

Domprost Fjeldbu som var påskuddet for å starte kirkestriden, satte også punktum for denne.

Igjen var Nidaros domkirke skueplassen. Ingen hindret nå høy-messen. Schancke satt arrestert.

Mens Fjeldbu sto foran alteret hadde Stalin sine representanter tilstede for å skape større ærefrykt for den felles guddom. 2 russiske soldater med sine røde sovjetiske faner sto foran alteret.

Feiret de samtidig - Norsk - Sovjetisk ubrytelig samband ?

Det endelige punktum for kirkestriden fikk vi et par år etter. Da ble Schancke skadeskutt. Eksekusjonsavdelingen kunne ikke gjøre det bedre.

Men så fikk han den siste kulen.

Gud har ingenting mot dødsstraff, sier Berggrav i "Folkedommen".

Berggrav led ingen overlast under krigen. Hans legems- og åndskrefter var i behold til å lede sin kirke og sitt folk. Han kunne sitt Fader Vår. Derfor nektet han å la N.S.folk bli begravet i jord som kirken hadde vigslet.

Gravstøtte over N.S. folk måtte ikke reises, sa han.

En gammel kvinne som på grunn av en misforståelse hadde meldt seg inn i N.S. ville han kaste ut av gamlehjemmet der hun bodde, for medlemskapets skyld.

Å leva det er i livet å spegla ein himel av. ¹¹